

Букашин Н. Стјанојловић
 Универзитет у Београду
 Правни факултет у Београду
 vukasin.stanojlovic@ius.bg.ac.rs
 ORCID ID: 0000-0001-9834-161X

C.Th.9.17.5.1: Ut dolor in funeribus, non pompa exequiarum nec ostentatio, videatur.¹

НАКНАДА ПОГРЕБНИХ ТРОШКОВА У РИМСКОМ ПРАВУ

Сажетак: Свећа и морална дужност чланова породице, пре свега наследника, била је да сахрани покојника. Потребна церемонија и величина надгробног споменика одражавали су друштвени стајтус оставиоца; ипак, сахрана је имала двојаку улогу – да обезбеди миран прелазак душе у вечност и осигура мир потомцима. Читајући правничке текстове, уочава се да је ипак трошкова сахране било од великог значаја за потомство. Осим тога, закључујемо да су римски законодавци, адвокати и свештеници били посебно свесни њеног значаја. С тим у вези, прејор је издао *Edictum de sumptibus funerum*, којим је усвојена *actio funeraria*, како би се утврдило ко и под којим условима стиче право на накнаду трошкова сахране, али и како би се обезбедило да нико не буде сахрањен оштетом трошку. Циљ овог рада је да одговори на питања ко је имао обавезу и одговорност да организује сахрану и сноси њене трошкове, када и под којим условима је организатор могао да ујужује настали трошак, као и шта се сматрало трошковима сахране.

Резултати испитивања указују на следеће. Величина сахране и висина потребних трошкова зависили су од друштвеног стајтуса и бојастива покојника. Трошкови сахране подељени су на нужне, који обухватају трошкове без којих сахрана не би могла да се организује и приодне, које зависе од угледа умрлог. Иако је било покушаја да се Улпијанова класификација на нужне и ододне трошкове прошири, чини се да то није био случај у пракси. Трошкови сахране углавном су се – уз неколико изузетака – покривали из заоставштине, а обавезу надокнаде учињених трошкова најчешће су сносила

¹ „Код погребња треба да се види жалост, а не парада и надметање.“

лица која су сахрањивала покојника. Из Цицеронових и Улпијанових текстов ва сазнајемо које су особе биле дужне да сахрањују покојника, односно покрију трошкове сахране. Важно је напоменути да изражавања указују да је од тренутка смрти до плаћања трошкова заоставштина била у режиму *hereditas iacens* и да је њоме управљао прејор како би се осигурало да нико не буде сахрањен о њихом трошку.

Раг користи језичко, системско и историјско тумачење текстова D.11.7.12.4–6, D.11.7.13, D.11.7.14.3,4,6 и 10, D.11.7.21, Cic.Leg.2.48–49, као и историјски метод.

Кључне речи: Смрт у античком Риму. Римска сахрана. Појребни трошкови. Cicero. Ulpianus.

1. УВОД

Према римском схватању, како би се остварила идеја о загробни живот и продужење свог Ја у „оном“ свету, потребно је споровести низ обичаја и ритуала религијске, магијске и окултне природе. Смрт појединца је повод обреда сахране,² који треба да осигура сеобу душе покојника и њен спокој у хтонском свету. Такође, смрт поред утицаја на физичку егзистенцију преминулог, нарушава устаљени поредак и мобилише чланове друштва на колективну акцију. Како би се што пре успоставио мир и усталио нови поредак, чланови шире и уже заједнице, сходно емотивној и сродничкој блискости са умрлим, узимају учешће у организацији сахране. Јасно дефинисане улоге и понашање учесника погребне процесије, као и строг – формални карактер свих радњи, треба да зајамче одсуство грешака. Правилно извршавање свих традицијом предвиђених поступака гаранција је мирне транзицију

---

² У Риму су постојале две врсте сахрана – јавне, на које је гласник позивао народ и које су се звале *funus publicum* или *indictivum* и приватне – *funus tacitum* или *plebeium*; општи назив за сахрану био је *funera justa* или *exsequiae*. Према Хоуп „врхунац сахране“ представља полагање остатака у хумку. У античком Риму, тела су или спаљивана (кремирана) или закопавана (инхумирана) у зависности од друштвеног статуса и угледа покојника. Цицерон бележи да је пракса инхумације тела била својствена старим Римљанима, који су веровали да се на тај начин враћају мајци Земљи од које су потекли, те да је то један од разлога због кога је легендарни римски краљ Нума прописао инхумацију као обавезан начин сахрањивања. У истом делу, Цицерон пише о зачецима кремације код Римљана, те као пример наводи Корнелија Сулу, који је из страха од освете наредио да се његово тело након смрти спали. М. Т. Cicero, *De Legibus*, II 56,

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0030%3Abook%3D2%3Asection%3D56>, 14.2.2022; W. Smith, *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Boston 1859, 558; V. M. Hope, *Roman Death – The Dying and the Dead in Ancient Rome*, London 2009, 80; R. Lanciani, *Pagan and Christian Rome*, Boston New York 1893, 188–189.

душе у вечност и брана да се дух не „повампири“³ или како су Римљани веровали, да душа не би немирно лутала кроз вечност.⁴

Осим што је смрт извор туге и nelaгоде, за чланове породице преминулог она је и материјални трошак. Развој правних норми којима су уређена питања погребних трошкова, њихове накнаде и круга лица која су дужна да их сnose, кретала су се општом линијом развитка римског права. Од Закона XII таблица можемо говорити о развоју тзв. погребних правних норми, али и сведочити о њиховој правој природи, као својеврсној и уникатној синтези обичаја, религије и права. Са појавом првих правника, обликовање правних правила сахрањивања и материјално-правних последица сахране прелази у надлежност државе и јуриспрудената, не губећи органске везе са религијом и обичајима из којих су потекли. Ослањајући се претежно⁵ на текст Јустинијанових Дигеста,⁶ настојаћемо да у наставку рада дамо одговор на питања шта за Римљане и римске правнике представљају трошкови сахране, ко је по њиховом мишљењу дужан да их сноси, као и да осветлимо поједине специфичне установе римског права које су створили претори и јуриспруденти како би уредили правне последице сахране.

2. ТРОШКОВИ САХРАНЕ

Римљани су окружење у којима доминирају смрт и лешеве сматрали изразито нечистим, те је било потребно – од момента упокојења до момента полагања тела или урне у гроб,⁷ спровести ритуале прочишћења чланова

³ Историчари и римски хроничари забележили су неколико примера познатих Римљана чија душа није нашла спокој у подземном свету, јер њихова сахрана није правилно спроведена. Тако на пример, Светоније бележи да је душа императора Калигуле терорисала заједницу, јер његово тело није спаљено до краја. Такође, пише да је Нерона прогањао Агрипинин дух, те да је покушао да га уз помоћ врачава умилостиви, а Тацит додаје да је њено тело у ноћи убиства спаљено без икаквих почати и да су јој касније робови подigli малену хумку на Мисенском путу. Г. С. Транквил, *Живој и нарави дванаест римских царева*, Београд 2019, 229 и 289; К. Тацит, *Анали*, Београд 1970, 341.

⁴ Н. Lindsay, „Death-pollution and Funerals in the City of Rome, *Death and Disease in Ancient City* (ed. V. M. Hope, E. Marshall), London & New York 2000, 168.

⁵ О сахрањивању и накнади погребних трошкова пише и Паул. О погребним трошковима бележи XXI *De seplchris et lvgendis*: 11. *Martius id, quod in funus uxoris impondit, ex dote retinere potest*. I. Paulus, *Sententiae* (priređio i preveo A. Romac), Zagreb 1989, 74–75.

⁶ Седма глава једанаесте књиге Дигеста посвећена је трошковима сахрањивања и погребним прописима, под насловом *De religiosis et sumptibus funerum et ut funus ducere liceat*; састоји се од четрдесет и шест одломака.

⁷ Изложеност чланова породице преминулог нечистим силама обухватао је период жалости који је најчешће трајао девет дана. F. P. Retief, L. Cilliers, „Burial Customs and the Pollution of Death in Ancient Rome: Procedures and Paradoxes“, *Acta Theologica Supplementum* 7 Vol. 26 No. 2, Bloemfontein 2006, 129.

породице преминулог.⁸ Почевши од периода републике, становници Рима настоје да минимизују изложеност штетним и нечистим силама које са собом доноси смрт, тако што сијасет радњи које чине *exsequiam* поверавају професионалним погребницима (*libitinarii*⁹ / *funerarii*¹⁰) и њиховим робовима (*pollinctores*¹¹). Мимо погребника,¹² у посмртним ритуалима учествују и

⁸ E. J. Graham, *Death, Disposal and the Destitute: The Burial of the Urban Poor in Italy in the late Republic and Early Empire*, Ph.D. dissertation, Sheffield 2004, 54.

⁹ J. Bodel, „Dealing with the Dead: Undertakers, Executioners and Potter’s Fields in Ancient Rome“, *Death and Disease in Ancient City* (ed. V. M. Hope, E. Marshall), London & New York 2000, 135.

¹⁰ Либитинари се од времена царства називају фунерарији. *Ibid.*, 137.

¹¹ Улпијан цитира Лабеона који разматра могућност подношења тужбе против погребника уколико је његов роб приликом припремања тела за погреб опљачкао покојника D.14.3.5.8. *Ulpianus libro 28 ad edictum: Idem ait, si libitinarius servum pollinctorem habuerit isque mortuum spoliaverit, dandam in eum quasi institoriam actionem, quamvis et furti et iniuriarum actio competeret.* [Каже (Лабеон) и да ако роб опљачка један од лешева које је требало да припреми за сахрану, одговараће (погребник) по тужби као да је реч о *actio institoria*, али и за крађу и увреду части.]. <https://droitomain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 1.9.2022.

¹² Либитинари су били римски погребници и целати (*floggers et executioners*) који су добили име по гају / шумарку *lucus Libitinae*, у коме су живели, изван *Porta Esquilina*. Посебан пропис *lex Puteolana*, део тзв. *leges libitinariae* уређивао је њихово место становања и забрањивао улазак у Рим, осим када је то било неопходно како би сакупили лешева или извршили казну: 1–7. *Oper(ae) quae at eam r(em) praeparat(ae) er(unt) ne intra turrem ubi hodie lucus est Libit(inae) habitent laventurve ab h(ora) I noctis, neve veniant in oppid(um) nisi mortui tollend(i) conlocand(i)ve aut supplic(ii) sumend(i) c(ausa), dum ita quis eor(um) veniat quotiens oppid(um) intrab(it) in oppid(o)ve erit ut pilleum color(ium) in capit(e) habeat, et dum ne quis eor(um) maior ann(or)um L minorve ann(or)um XX sit neve u[at]i(j)us neve luscus neve manc(us) neve clodus neve caec[us] neve stigmat(ibus) inscript(us) sit, et dum ne pauciores manceps oper(as) habeat quam XXXII;* иако су се бавили прикупљањем и сахрањивањем лешева, припрему тела – купање, облачење, помазивање уљем и мирисима вршили су робови – *pollinctores*. Док су боравили унутар зидина града, либитинари су морали да носе капе тамне боје како би их грађани лако уочили и заобишли. *Lucus Libitinae* – света шума и назив римских погребника, воде порекло од римске богиње сахрана – *Libitina* чије је уточиште било на Есквилину, а у чијем храму су се чувале и водиле књиге преминулих. *Lucus Libitinae* се налазио у близини великог јавног гробља, јужно од данашње *Stazione Termini*, које је било подељено на два дела: један за занатлије који су могли да приуште индивидуална гробна места и други за робове, просјаци, затворенике и сл, чија су тела бацана у отворене јаме / масовне гробнице зване *puticuli*. На том подручју откривено је приближно седамдесет пет оваквих јама из периода републике, димензија четири са четири метра и дубине десет метара. Археолози су установили да су у јаме поред људских одлагања и животињски остаци, а највећа откривена масовна гробница бројала је око 24.000 лешева. Хорације пише да је за време владавине Октавијана Августа Есквилин, од гробља за сиромашне и сметлишта, постао уређени цветни врт. J. Bodel, „Graveyards and Groves: A Study of the Lex Lucerina“, *American Journal of Ancient History* Vol. 11, Cambridge, Mass. 1994, 15; Г. С. Транквил, 293, фн. 496; W. Smith, 558; R. Lanciani, *Ancient Rome in the Light of Recent Discoveries*, Boston New York 1890, 64–65; J. Higgins, „Horace Satires 1.8: A Blast from the Past“, *New England Classical Journal*, 44 /3/8-2017, 139–140; *Lex Puteolana 1–7*, <https://www.ostia-antica.org/dict/topics/laurentina/presentation/laurentina-9.htm>, 1.9.2022.

друга лица, а међу њима: носачи покојника (*sandapilarii*), носачи лешева сиromaха и криминалаца (*vespillones*), копачи гробова (*fassores*), потпаљивачи ломача (*ustores*), глумци (*sicinnis*) или трубачи и флаутисти (*siticipines et tibicipines*).¹³ Посебну улогу и значај имала је категорија лица означена као организатори погребне поворке¹⁴ (*praecon / dissignator*).¹⁵ Поред тога што је потребно платити погребнике, носаче или организатора сахране, треба учинити низ издатака који се односе на куповину гробног места,¹⁶ одела, уља и парфема којима се тело помазује, хране за гозбу која се том приликом морала уприличити или споменика. У зависности од друштвеног статуса и угледа покојника, висина погребних трошкова, тј. опремања и отпремања умрлог на пут без повратка, значајно је варијала.¹⁷ Иако је немогуће са сигурношћу рећи колико је коштала¹⁸ просечна римска сахрана,¹⁹ аутори попут

¹³ E. J. Graham, 53–54.

¹⁴ *Pompa* или погребна процесија одржавала се најчешће другог дана након смрти када би се леш износио из куће. H. Lindsay, 164.

¹⁵ Разлика између *libitinarii / funerarii* и *praecones / dissignatores* вероватно потиче од њихове специјализације за поједине професије: док су се *libitinarii / funerarii* бавили искључиво сахрањивањем и мртвима, *praecones / dissignatores* су обављали и друге друштвене функције – били су занатлије и редари у позориштима, вршили су лицитације имовине, а од времена Хадријана судили су атлетска такмичења (D.3.2.4.1). Смит их назива *dominus funeris*. Да је реч о професијама резервисаним за ниже друштвене слојеве најбоље сведочи *Lex Iulia Municipalis*: ... oporteat neve quis que(i) praekonium dissignationem libitinamve faciet dum eorum quid faciet in muni/cipio colonia praefectura IIvir(atum) IIIvir(atum) aliumve quem mag(istratum) petito neve capito neve gerito neve habeto / neve ibei senator neve decurio neve conscriptus esto neve sententiam dicito quei eorum ex eis quei s(upra) s(criptei) s(unt) ... ; J. Bodel (2000), 139; W. Smith, 558; <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 1.9.2022.

¹⁶ Трошкови сахране су мањи уколико се имање, на коме се планира укуп, налази у власништву покојника. С. Osiek, „Roman and Christian Burial Practices and the Patronage of Women“, *Commemorating the Dead. Texts and Artifacts in Context. Studies of Roman, Jewish, and Christian Burials*. (ed. L. Brink, O. P. D. Green), Berlin 2008, 249.

¹⁷ Цицерон мисли супротно: *Maxime e natura est tolli fortunae discrimen in morte*. M. T. Cicero, *De Legibus*, II 59.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0030%3Abook%3D2%3Asection%3D59>, 25.2.2022.

¹⁸ Романиста Ричард Данкан-Џоунс изradio је опсежну студију погребних трошкова на територији некадашњих римских провинција у Африци и Италији. Тако на пример, цене погребна у Италији је поделио на шест категорија; у прву је сврстао цене најскупље забележених сахрана које су стајале од 500.000 до 100.000 сестерција, а у шесту најјефтиније – од 4.000 до 120 сестерција. Ема-Џејн Грејам сматра да наведене подаци могу бити оквирне смернице за сагледавање трошкова сахрана у античком Риму, јер се ни сам аутор није прецизно одредио да ли се наведене цене односе на трошкове споменика или свих пратећих елемената који чине сахрану. Duncan-Jones, „An Epigraphic Survey of Costs in Roman Italy“, *Papers of the British School at Rome* Vol. 33 (1965), London 1965, 199; E. J. Graham, 61.

¹⁹ Посебан трошак који још за живота лице може да има, а по свом карактеру припада трпшковима који су у директној вези са његовом сахраном, је трошак на име чланарине у погребном удружењу грађана које се генусним појмом означавало као *collegia*. У античком

Момзена²⁰ и Грејам²¹ износе претпоставку по којој је минимална цена сахране, на крају првог века нове ере, у Риму стајала 250 сестерција, тј. 62 ½ *denarii*. Закључак базирају на посебној државној помоћи – *funeraticum*,²² уведеној за *plebs urbanus*, у време владавине цара Нерве (96-98), која је додељивана као помоћ најсиромашнијима уколико присуствују сахранама угледних Римљана. Деграси²³ сматра да је реч о популистичкој мери, с обзиром на то да ју је већ након две године од увођења укинуо цар Трајан, те да иако су *de iure* сви имали право на њу, *de facto* су је добијали само грађани

Риму постојала су бројна удружења грађана, оснивана у различите сврхе, за које се данас сматра да представљају претечу правних лица. Посебан тип колегија представљале су тзв. *collegia funeraticia* / *collegia tenuiorum* чији су чланови претежно били *plebs urbanus*, ослобођеници, гладијатори и робови. Имајући у виду трошкове организовања просечне римске сахране и објективну бојазан нижих слојева друштва да након њихове смрти наследници неће бити у могућности да им уприличе достојанствену сахрану и да ће завршити у масовној гробници, особа би за живота приступала једном таквом удружењу и месечно, на име чланарине плаћала одређени износ (*stips menstrua*), док би за узврат чланови колегије преузимали на себе обавезу организације његове сахране. Погребне колегије су претежно добијале име по ритуалима или култовима које су поштовали њени чланови, а најдетаљнији опис структуре и функционисања једне такве организације потиче из 136. године и односи се на Сенатску одлуку о *Collegium de Diana et Antonius Lanuvium*. На основу овог натписа сазнајемо да су се чланови колегија редовно окупљали и тим приликама организовали гозбе и приносили жртве божанствима које су поштовали, као и да је новопридошли члан био у обавези да плати почетни улог у висини од 100 сестерција и да амфору доброг вина, а да је месечна чланарина (*stips menstrua*), износила 5 аса (1,25 сестерција); A. Romac (1983), 62; J. R. Patterson, „The Collegia and the Transformation of the Towns of Italy in the Second Century AD“, *L'Italie d'Auguste à Dioclétien. Actes du colloque international de Rome (25-28 mars 1992)* Rome: École Française de Rome, Rome 1994, 233–234; J. R. Patterson, „On the Margins of the City of Rome“, *Death and Disease in Ancient City* (ed. V. M. Hope, E. Marshall), London & New York 2000, 92; V. M. Hope, „Contempt and Respect. The Treatment of the Corpse in Ancient Rome“, *Death and Disease in Ancient City* (ed. V. M. Hope, E. Marshall), London & New York 2000, 107, 117 и 119; J. Bodel (2000), 129; A. Bendlin, „Associations, Funerals, Sociality, and Roman Law: The Collegium of Diana and Antinous in Lanuvium (CIL 14.2112) Reconsidered“, *Aposteldekret und antikes Vereinswesen*, Tübingen 2011, 213; I. N. Arnaoutoglou, „Roman Law and Collegia in Asia Minor“, *Revue internationale des droits de l'antiquité* no. 49/2002, Paris 2002, 32; I. Morris, *Death-ritual and Social Structure in Classical Antiquity*, Cambridge 1992, 44; E.-J. Graham, „Discarding the Destitute: Ancient and Modern Attitudes Towards Burial Practices and Memory Preservation Amongst the Lower Classes of Rome“, *TRAC 2005: Proceedings of the Fifteenth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference* (ed. B. Croxford, H. Goodchild, J. Lucas, N. Ray), Oxford 2006, 45; P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori, *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford 2016, 142; A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953, 396.

²⁰ T. Mommsen, *Chronica Minora* 1, Berlin 1892, 164.

²¹ E.-J. Graham, 46–47.

²² *Funeraticum* се помиње у Дигестама на једном месту и то у одломку из Помпонијевог дела *Libro 15 ad Sabinum* (D.11.7.30).

²³ A. Degrassi, „Nerva funeraticum plebi urbanae instituit“, *Scritti vari di antichità* I, Roma 1962, 697–702.

који живе у Риму и који испуњавају услове за дотације жита. Са друге стране, познате су, на пример, цене надгробних споменика – споменици који би наручивали војници, а који се убрајају међу скупље, коштали су око 2% годишњег прихода, они које су куповали најсиромашнији стајали су од 50 до 60 сестерција, док постоји забележено да је у једном случају целокупна заоставштина утрошена на *sepulchrum*.²⁴

2.1. ULPIANUS

2.1.1. *Нужни трошкови сахране*

Читајући Улпијана (170-223/4. или 228),²⁵ извлачи се закључак о постојању две категорије погребних трошкова: једне које бисмо означили као „нужне“ и друге које ћемо за потребе овог рада ословити као „разумне / пригодне“. Као нужан трошак сахране Улпијан навод све активности и послове без којих се сахрана не би могла спровести. Као најважније, на првом месту, наводи трошкове ношења покојника и обезбеђивања гробног места,²⁶ јер цитирајући Лабео, реч је о нужном трошку прибављања парцеле, без кога ни нема сахране. Надаље, као битне Улпијан листира издатке учињене на име припреме ломаче за спаљивање тела, транспорта тела из удаљених места, чувања леша, израде споменика и куповине одеће.²⁷ Посебно је интересантна напомена овог правника да уз тело не треба сахрањивати украсе и сличне предмете, као што то чине непросвећени.²⁸

²⁴ R. P. Saller, B. D. Shaw, „Tombstones and Roman Family Relations in the Principate: Civilians, Soldiers and Slaves“, *Journal of Roman Studies* Vol. LXXIV 1984, 128, фн. 23.

²⁵ T. Honoré, *Ulpian. Pioneer of Human Rights* (second edition), Oxford 2002, 14, 35–36; A. Berger, 750; A. Romac, *Ulpijan. Knjiga regula*, Zagreb 1987, 5–11.

²⁶ D.11.7.14.3.

²⁷ D.11.7.14.4.

²⁸ D.11.7.14.5. Конкретна одредба може навести на закључак да је Улпијан имао у виду погребну праксу припадника више класе, те да је реч о својеврсном елитистичком приступу сахранама и трошковима сахрањивања у Риму. Овакав став је упитан, тим пре што још Закон XII таблица забрањује разметање приликом организовања погребних процесија. Цицерон пише да је закон забрањивао сахрањивање злата са покојником, посипање мртвог мирисима и вином, велике венце или посуде са тамјаном, као и нарицање и гребање лица нарикача – што се сматрало непримерним, уз напомену да су такви обичаји били присутни и код богатих и код сиромашних слојева друштва. Такође, децемвири су по угледу на Солонске законе ограничили трошкове сахране на три мараме, пурпурну тунику и десет свирача; *de facto* ова ограничења нису била поштована, јер ни Цицерону ни његовим савременицима попут Секса Елија или Луција Ацилија нису била јасна. Вотсон сматра да су поменуте забране прописане као реакција на етрурску раскош која је владала у Риму након протеривања Тарквинијеваца. С тим у вези, можемо претпоставити да Улпијан парафразира одредбе старог дивилног права, а не да је по среди сведочанство о карактеру сахрана његовог периода. М. Т. Cicero, *De Legibus*, II 59–60,

D.11.7.14: *Ulpianus libro 25 ad edictum: 3. Funeris causa sumptus factus videtur is demum, qui ideo fuit ut funus ducatur, sine quo funus duci non possit, ut puta si quid impensum est in elationem mortui: sed et si quid in locum fuerit erogatum, in quem mortuus inferretur, funeris causa videri impensum Labeo scribit, quia necessario locus paratur, in quo corpus conditur. 4. Impensa peregre mortui quae facta est ut corpus perferretur, funeris est, licet nondum homo funeretur: idemque et si quid ad corpus custodiendum vel etiam commendandum factum sit, vel si quid in marmor vel vestem collocandam.*²⁹ [3. Погребни трошкови су они без којих се сахрана не би могла спровести, на пример, трошак ношења леша: такође, ако постоји било какав трошак припреме гробног места, Лабео пише да се то сматра погребним трошком, јер је неопходно припремити место за сахрану тела. 4. Трошкови за транспорт тела кући, особе која је умрла у иностранству, спадају у погребне трошкове, и ако покојник још није сахрањен: исто важи и за издатке чувања тела или његово поверавање другима да га чувају или за постављање мермерног споменика или (куповину) одеће.]

Улпијанов навод да у нужне трошкове сахране спадају активност *sine quo funus duci non possit*, сведочи о непостојању *numerus clausus* радњи које Римљани сматрају деловима *potrae funebri*. Овако широка дефиниција трошкова оставља могућност и слободу свакоме да, сходно жељама породице или покојника, одлучи која радња ће бити део сахране, те самим тим представљати трошак за њеног организатора. Са друге стране, држимо да активности које Улпијан наводи нису пуне – илустративне природе, већ оне без којих би било апсурдно говорити о сахрани. Он кроз прописивање нужних трошкова сахране сведочи о њеним конститутивним елементима. Реч је о предусловима постојања обреда, те самим тим и могућности да се учињени издатак разматра у контексту погребних трошкова, с обзиром на то да без гробног места, тела, упока / кремације и споменика ни не можемо говорити о сахрани. Улпијан, надовезујући се на ставове старијег колеге Лабсона, одређује објективне предуслове постојања сахране неког лица, без обзира на друштвени статус, ранг или личне аспирације покојника.

2.1.2. Пријодни ѡрошкови сахране

На трагу општости Улпијане дефиниције и непостојања ограничења у погледу тога шта се сматра издатком учињеним на име сахране неког лица, створена је категорија тзв. разумних или пригодних трошкова.³⁰ Реч је о

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0030%3AAbok%3D2%3Asection%3D60>, 14.2.2022; А. Вотсон, *Правни ѡрансиланији. Присијуи ујорегном ѡраву*, Београд 2010, 45.

²⁹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 1.9.2022.

³⁰ D.11.7.14.6.

трошковима учињеним *ex bono et aequo*, који су варирали у зависности од конкретне индивидуе. Не можемо говорити о постојању објективног критеријума који би квалификовао одређени трошак као пригодан приликом сахране, већ је реч о крајње субјективном мерилу. Учињени издатак не цени се са аспекта просечног, разумног човека, већ варира од покојника до покојника. Раскошност сваке сахране у директној је вези са богатством покојника (тим пре што се трошкови сахране имају подмирити из заоставштине³¹) његовим угледом, рангом и статусом³² које је стекао за живота. Клоет наводи да као критеријум приликом одмеравања пригодних трошкова, у сваком конкретном случају, могу послужити узрок и време смрти, финансијска средства, као и природа и вредност заоставштине покојника.³³

D.11.7.12.5. *Ulpianus libro 25 ad edictum: Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus vel dignitate defuncti.*³⁴ [Погребни трошкови се процењују према богатству или (друштвеном) рангу покојника.]

D.11.7.14.6. *Ulpianus libro 25 ad edictum: ... Aequum autem accipitur ex dignitate eius qui funeratus est, ex causa, ex tempore et ex bona fide, ut neque plus imputetur sumptus nomine quam factum est neque tantum quantum factum est, si immodice factum est: deberet enim haberi ratio facultatum eius, in quem factum est, et ipsius rei, quae ultra modum sine causa consumitur. Quid ergo si ex voluntate testatoris impensum est? Sciendum est nec voluntatem sequendam, si res egrediatur iustam sumptus rationem, pro modo autem facultatum sumptum fieri.*³⁵ [Оно што је пригодно у конкретном случају подразумева се да зависи од (друштвеног) ранга особе која се сахрањује, околности, прилика и савесности, те тако не би требало наплатити више него што је стварно утрошено, нити би требало наплатити пун износ, ако је трошак био превелик: (претходно) је требало узети у обзир како средства лица на чији терет је издатак учињен, тако и имовину којом се неоправдано располагало. Али, шта ако је трошак био у складу са жељама оставиоца? Морамо бити свесни да се његовим жељама не треба повиновати, ако то доводи до неразумних трошкова, већ они треба да буду сразмерни његовој имовини.]

D.11.7.21. *Paulus libro 27 ad edictum: In patrem, cuius in potestate fuerit is cuius funus factum erit, competit funeraria actio pro dignitate et facultatibus.*³⁶ [Када је лице које је сахрањено било под очевом власти, против оца постоји тужба за трошкове сахране, (који се одмеравају) према његовом (друштвеном) статусу и богатству.]

³¹ D.11.7.45. *Maecianus libro octavo fideicommissorum: Impensa funeris semper ex hereditate deducitur...*

³² D.11.7.21.

³³ N. Cloete, „Some Remarks on the Nature of and Liability for Funeral Expenses in Roman Law“, *Journal for Juridical Science* Vol. 14 No. 2, Bloemfontein 1989, 58.

³⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 2.9.2022.

³⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 1.9.2022.

³⁶ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 1.9.2022.

Не препуштајући ствари случају и слободној оцени заједнице, јури-спруденти су се детаљно бавили овом категоријом трошкова, о чему сведочи следећи параграф Дигеста:

D.11.7.12. *Ulpianus libro 25 ad edictum: 5. Sumptus funeris arbitrantur pro facultatibus vel dignitate defuncti. 6. Praetor vel magistratus municipalis ad funus sumptum decernere debet, si quidem est pecunia in hereditate, ex pecunia: si non est, distrahere debet ea, quae tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem: si minus, si quid auri argentique fuerit, distrahi aut pignerari iubebit, ut pecunia expediatur.*³⁷ [5. Погребни трошкови се процењују према имовнинском стању или достојанству покојника. 6. Претор или муниципални магистрат треба да одреде шта треба потрошити на сахрану; ако има новца у заоставштини, треба га искористити; ако га нема, треба продати ствари које се временом кваре, чије задржавање „оптерећује“ наслеђе, а ако ни тога нема, треба да нареди да се прода или заложу било какво злато или сребро, да би обезбедио новац.]

Потврда да се приликом одмеравања пригодних трошкова примењују субјективни критеријуми, сведочи текст из Дигеста из кога сазнајемо да организатор сахране може остати без права на накнаду трошкова уколико организује сахрану на начин који вређа успомену на покојника, тј. уколико није у складу са његовим богатством или друштвеним статусом:

D.11.7.14.10. *Ulpianus libro 25 ad edictum: Iudicem, qui de ea aequitate cognoscit, interdum sumptum omnino non debere admittere modicum factum, si forte in contumeliam defuncti hominis locupletis modicus factus sit: nam non debet huius rationem habere, cum contumeliam defuncto fecisse videatur ita eum funerando.*³⁸ [Судија који на основу правичности разматра таква давања, понекад би требало да одбије да разматри ниске трошкове, ако су, рецимо, они учињени ради увреде покојника, који је био богат човек; јер не би требало да разматра трошкове када се сматра да је особа увредила покојника сахрањивши га на такав начин.]

2.1.3. Прејтор и њојребни њрошкови

У тренутку смрти лица, претор или муниципали магистрат преузимају управу над његовом заоставштином,³⁹ како би се у првом реду подмирили трошкови сахране и при томе одредило шта све – у зависности од богатства и друштвеног статуса покојника, спада у тај издатак. Не би било исправно извести закључак о постојању директне управе претора или магистрата над

---

³⁷ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 13.2.2022.

³⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 13.2.2022.

³⁹ N. Cloete, 60.

заоставштином покојника, већ њихову улогу треба посматрати као контролни – надзорни механизам који треба да осигура намирење учињених погребних трошкова. Следствено томе, уколико у заоставштини нема средстава за накнаду трошкова, претор ће најпре организатору сахране наредити да прода кварљиве ствари *quorum retentio onerat hereditatem*; надаље, претор је могао наредити продају или залагње драгоцености, али и како додаје Гај, наплатити потраживања од дужника и на тај начин обезбедити средства за сахрану.⁴⁰ Језичким тумачењем речи *iubebit* јасно је да претор не врши директну управу или продају ствари, већ администрира, даје наредбе и контролише читав процес накнаде трошкова сахране.⁴¹

D.11.7.12.6. *Ulpianus libro 25 ad edictum: Praetor vel magistratus municipalis ad funus sumptum decernere debet, si quidem est pecunia in hereditate, ex pecunia: si non est, distrahere debet ea, quae tempore peritura sunt, quorum retentio onerat hereditatem: si minus, si quid auri argentique fuerit, distrahi aut pignerari iubebit, ut pecunia expediatur.*⁴² [Претор или муниципални магистрат треба да одреде шта потрошити на сахрану; ако има новца у заоставштини, треба да га искористити; ако нема, треба да нареди продају кварљивих ствари чије чување оптерећује заоставштину, а ако ни тога нема, треба да нареди да се прода или заложу било какво злато или сребро, да би обезбедио новац.]

D.11.7.13. *Gaius libro 19 ad edictum provinciale: vel a debitoribus si facile exigi possit.*⁴³ [или да га (обезбеди) од (покојниковог) дужника, ако се (дуг) може лако наплатити.]

2.2. Macer

Емилије Мацер (прва половина III века)⁴⁴ пише да у трошкове сахране спада све утрошено у вези са третманом земних остатака покојника пре укопа.⁴⁵ Такав став одудара од Улпијанове (претпостављене) поделе трошкова на нужне и пригодне. Клоет сматра да је Улпијаново виђење погребних трошкова прихватљивије и рационалније, имајући у виду природу учињених издатака, као и тужбу која је стајала на располагању организатору сахране

⁴⁰ D.11.7.13.

⁴¹ О постојању специјалних овлашћења претора у контексту расправљања трошкова сахране можемо говорити у још два случаја. У D.11.7.14. пр. *Ulpianus libro 25 ad edictum* стоји да је претор овлашћен да интервенише – осигура несметан пренос добара са преносиоца на купца, ако се било ко супротстави таквој трансакцији. Такође, у D.11.7.14.2. *Ulpianus libro 25 ad edictum* претор може наредити лицу да сахрани покојника, ако се још за његовог живота обавезао на то и за узврат примио накнаду.

⁴² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 2.9.2022.

⁴³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 2.9.2022.

⁴⁴ A. Berger, 570.

⁴⁵ D.11.7.37. пр.

за учињене трошкове.⁴⁶ Такође, у трошкове сахране Мацер убраја масти и уља за помазивање тела, куповину или закуп гробног места, наручивање саркофага и транспорт тела. Иако је издатак на име куповине споменика неспорна ставка за обојицу правника, Мацер наводи да је цар Хадријан прописао шта се сматра спомеником – који спада у трошак сахране, те да свака специјална жеља покојника у погледу структуре и величине споменика не може бити редован трошак сахрањивања.⁴⁷ Управо на основу тог навода, видимо да је за време владавине цара Хадријана (117-138), подела на нужне и пригодне трошкове била призната и заступљена и да ју је Улпијан прихватио у свом делу; са друге стране, Мацерово настојање да прошири круг нужних трошкова сахране чини се да није имало одјека у пракси. Треба напоменути да Квинт Цервидије Сцевола (друга половина II века)⁴⁸ у трошкове сахране додаје и гардеробу за облачење тела преминулог и бележи да постоји генерални друштвени консензус о томе да је реч о нужном трошку сахране.⁴⁹

3. ОБАВЕЗА САХРАЊИВАЊА ПОКОЈНИКА И НАКНАДЕ ТРОШКОВА САХРАНЕ

До одговора на питање ко може имати обавезу накнаде трошкова сахране у римском праву, можемо, уз претходно јасно дефинисање шта за римске правнике чини издатак на име сахрањивања умрлог, доћи посредно, тако што ћемо претходно осветлити теме које се односе на круг лица која имају обавезу сахране покојника, као и то из којих средстава се трошкови намирују.

Круг лица која имају обавезу сахране покојника је шаренолик и зависи од историјског момента у коме се посматрани друштвени сегмент анализира. *Leges regiae* и децемвирални закони не уређују ово питање, препуштајући их сфери *ius pontificale*. Да је реч о материји божанског права сведочи Цицерон, од кога сазнајемо како су свештеници третирали конкретну материју – његов савременик и конзул 95. године пре нове ере *Quintus Mucius Scaevola Pontifex*.⁵⁰

Cic. Leg. 2.48: ... *Quaeruntur enim qui adstringantur sacris. Heredum causa iustissima est; nulla est enim persona quae ad uicem eius qui e uita emigrarit propius accedat. Deinde qui morte testamentouae eius tantundem capiat quantum omnes heredes: id quoque ordine; est enim, ad id quod propositum est, ad commodatum.*

---

⁴⁶ N. Cloete, 58.

⁴⁷ D.11.7.37.1.

⁴⁸ A. Berger, 691.

⁴⁹ D.11.7.46.2.

⁵⁰ A. Berger, 588.

*Tertio loco, si nemo sit heres, is qui de bonis, quae eius fuerint, quom moritur, usu ceperit plurimum possidendo. Quarto, si [qui] nemo sit qui ullam rem ceperit, de creditoribus eius qui plurimum seruet. ...*⁵¹ [Ко је дужан да обави свете обреде? Најправедније би било да то учине наследници; јер нема друге особе која би прикладније ступила у положај (преминулог). Онда следи онај кога је покојник одредио тестаментом (легатар), који често добија колико и наследници: шта више то је уобичајено; то је у складу са нормом. На трећем месту, ако нема наследника, је онај који добија узупапијом највећи део имовине покојника. Четврто, ако нема (наследника или легатара) који нешто добијају, обавеза је на повериоцима који добијају највећи део.]

Cic. Leg. 2.49: *Extrema illa persona est ut, si is qui ei, qui mortuus sit, pecuniam debuerit neminique eam soluerit, proinde habeatur quasi eam pecuniam ceperit.*⁵² [Последња особа (на коју може пасти обавеза да обави свете обреде), је дужник преминулог, ако није платио дуг, јер ће се сматрати као да је примио новац (легат) (у том износу).]

Сцевола је круг лица која имају обавезу обављања светих обреда, тј. сахране покојника⁵³ свео на, у првом реду, наследнике, затим легатара, узупапијента, повериоца и напослетку дужника *de cuiusa*. Треба указати на Цицеронову напомену, значајну са аспекта сагледавања развоја римског (понитификалног) права, да Сцеволини наводи нису у складу са нормама установљеним *ab antiquis*, према којима су обавезу обављања породичне *sacrae* имали: наследници, легатар који добија највећи део заоставштине или највећи покојников поверилац.⁵⁴

У коментару преторовог едикта, Улпијан наводи измењени круг лица која су дужна да сахране умрлог:

D.11.7.12.4. *Ulpianus libro 25 ad edictum: Funus autem eum facere oportet, quem decedens elegit: sed si non ille fecit, nullam esse huius rei poenam, nisi aliquid pro hoc emolumentum ei relictum est: tunc enim, si non paruerit voluntati defuncti, ab hoc repellitur. Sin autem de hac re defunctus non cavet, nec ulli delegatum id munus est, scriptos heredes ea res contingit: si nemo scriptus est, legitimos vel cognatos: quosque suo ordine quo succedunt.*⁵⁵ [Сахрану би требало да орга-

⁵¹ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0030%3Abook%3D2%3Asection%3D48>, 26.2.2022.

⁵² <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0030%3Abook%3D2%3Asection%3D49>, 26.2.2022.

⁵³ J. Harries, „Roman Law Codes and the Roman Legal Tradition”, *Edinburgh Studies in Law* Vol. 3, *Beyond Dogmatics – Law and Society in the Roman World* (ed. J. W. Cairns, P. J. du Plessis), Edinburgh 2007, 91.

⁵⁴ <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2007.01.0030%3Abook%3D2%3Asection%3D49>, 26.2.2022.

⁵⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, 26.2.2022.

низује лице које је покојник одредио: уколико то не учини, не сноси никакву казну, осим ако му је за то остављена корист; у том случају, ако не испуни жељу покојника, биће му одузета. Ако покојник није одредио ништа (о својој сахрани), нити је (организовање сахране) поверио неком другом, онда (обавеза) пада на тестаментарне наследнике: ако нико није именован, онда пада на законске наследнике или когнате по наследном реду.]

Круг лица којима претор намеће обавезу сахрањивања преминулог наведен је, као и код Цицерона, супсидијарно. Уколико покојник није одредио лице које треба да га сахрани, обавеза пада на терет тестаментарних наследника. Надаље, уколико тестамент не постоји или тестатор није одредио лице које има обавезу да га сахрани, претор предвиђа да је то дужност законских наследника, тј. у крајњој истанци когната. Такође, Томас наводи да тело може сахранити било ко, уколико преминули нема наследника, или ако наследници одбију да сахране покојника или уколико покојник никоме није поверио тај задатак.⁵⁶

Из наведених норми сведочимо о дихотомији римског права и различитом приступу проблему из угла понтификалног и цивилног права. Наводећи круг лица која имају обавезу сахране покојника, било да мислимо на оне које листира Цицерон, или пак Улпијан, посредно извлачимо закључак ко заправо има дужност накнаде трошкова сахране;⁵⁷ списку треба додати: *bonorum possessor*,⁵⁸ патрон који од претора, супротно тестаменту, затражи *bonorum possessio*,⁵⁹ као и лице које сахрани покојника пре прихвата наслеђа, с тим да у том случају није *ex officio* постао наследник.⁶⁰ Као што смо већ напоменули, трошкови сахране се (углавном), намирују из заоставштине,⁶¹ али *de facto* њих подмирују лица која као универзални⁶² (или сингуларни) сукцесори ступају у права и обавезе покојника. У тренутку смрти оставиоца, претор врши „принудну“ управу над његовом заоставштином – исплаћује трошкове сахране и тек након тога *hereditas* додељује наследницима.⁶³ Околност да од тренутка смрти, па до сахране умрлог постоји својеврстан правни вакуум, те да се заоставштина суштински налази у режиму *hereditas iacens*, а да њом администрира претор, не противречи чињеници да након

---

⁵⁶ Ph. J. Thomas, „The Actio Funeraria“, *Ex Iusta Causa Traditum. Essays in Honour of Eric Pool* 2005 (11-1), *Fundamina editio specialis*, Pretoria 2005, 322.

⁵⁷ D.11.7.14.17. *Ulpianus libro 25 ad edictum: Datur autem haec actio adversus eos ad quos funus pertinet, ut puta adversus heredem bonorumve possessorem ceterosque successores.*

⁵⁸ *Ibid.*

⁵⁹ D.11.7.15.

⁶⁰ D.11.7.4. и D.11.7.14.8.

⁶¹ D.11.7.45.

⁶² P. J. du Plessis, C. Ando, K. Tuori, 467.

⁶³ P. J. du Plessis, *Borkowski's Textbook on Roman Law*, Oxford 2020, 234.

исплате трошкова сахране наследници добијају умањен износ заоставштине, тј. да посредно носе трошкове сахране.⁶⁴

Одступање од правила да лица која сахрањују покојника уједно и плаћају трошкове сахране, постоји код оних које је оставилац задужио да га сахране, али и оних који сахрањују умрлог *quasi negotium*.⁶⁵ Било да је реч о професионалним погребницима,⁶⁶ мандатару⁶⁷, пријатељу⁶⁸ покојника или странцу, иако они организују спровод, за трошкове проистекле том приликом утужују, посредством посебне тужбе – *actio funeraria*⁶⁹ или *actio utilis*,⁷⁰ наследнике и регресирају се за износ учињених издатака. Дакле, без обзира на то што наследници директно не учествују у организацији сахране покојника, они су обавезни да надокнаде трошкове, па чак иако је умрли сахрањен мимо њихове воље,⁷¹ те би се могло рећи да је посреди својеврстан пример када *exceptio affirmat regulam*.

Трошкови сахране се (углавном) подмирују из заоставштине. Уколико је умрли био *colonus* или *inquilinus*, а није за живота наменио новац за сахрану, Помпоније каже да трошкове погребња треба намирити продајом његових ствари *invecta et illata*. Такође, из истог текста сазнајемо да се трошкови сахране намирују пре закупнине, с обзиром на то да ће се вишак новца од продаје ствари – након сахране лица, користити за подмирење неплаћене кирије.⁷² Надаље, Улпијан пише да уколико је тестватор оставио легат, али не и средства за своју сахрану, у том случају треба подмирити трошкове сахране из легата, јер је битније да се покојник не сахрањује о туђем трошку, него да легатар добије легат.⁷³ Са друге стране, ако купац купи ствар из заоставштине и постане њен власник, у том случају не треба допустити виндикацију ствари да би се њеном продајом намирио трошак сахране.⁷⁴ Шта више,

⁶⁴ Занимљиво је осврнути се на питање накнаде трошкова сахране у контексту *lex Falcidia*. Наиме, кварта – $\frac{1}{4}$ заоставштине која је морала припасти наследнику, процењивана је на основу вредности заоставштине у тренутку смрти оставиоца. Приликом обрачуна вредности заоставштине, из имовинске масе су изузимани: дугови, трошкови сахране и вредност робова ослобођених тестаментом; В. W. Frier, T.A.J. McGinn, *A Casebook on Roman Family Law*, New York 2004, 387; W. W. Buckland, *A Text-Book of Roman Law From Augustus to Justinian*, Cambridge 1921, 338.

⁶⁵ D.11.7.14.9. и 16.

⁶⁶ Фн. 13.

⁶⁷ D.11.7.12.2.15.

⁶⁸ Осим у случају *funus ex pietate, misericordia, humanitate et affectione*; D.11.7.14.7. и 9.

⁶⁹ D.11.7.12.2; О настанку тужбе вид. В. Станојловић, „Настанак *actio funeraria*“, приступни рад, Београд 2022.

⁷⁰ D.11.7.14.15.

⁷¹ D.11.7.14.8. и 13.

⁷² D.11.7.14.1.

⁷³ *Ibid.* С тим у вези и D.11.7.12.3.

⁷⁴ D.11.7.14.1.

купац је био заштићен од виндикације и када је предмет купопродаје била легирана ствар; у таквој ситуацији, наследник је био дужан да обештети легатара, а уколико није у могућности да то учини, правници сматрају да је „боље“ да легатар остане без легата, него да купац претрпи штету.⁷⁵

4. ЗАКЉУЧАК

За старе Римљане, однос према смрти био је један од централних елемената друштвеног и верског живота, те отуда не чуди ни богата правничка активност у сфери погребних прописа. Однос према покојнику, правилно организована сахрана и доследно поштовање верских обичаја осигуравали су спокој, како души покојника, тако и његовим потомцима.

Сахрана као верски обред, али и друштвени догађај, подразумева партиципацију мноштва људи. Сви они удружени, било да је реч о члановима породице, организатору сахране, нарикачи или носачу леша, налазе се на истом задатку – осигурати мир покојника у вечности. Нужно, таква светковина изискује материјалне трошкове, чија је висина зависила од друштвеног угледа и статуса покојника. Немамо сачуване податке о цени просечне римске сахране, али постоје одређене процене, додуше спекулативне, да је она коштала 250 сестерција. Нешто поузданије податке имамо о цени надгробних споменика или ангажовања појединих пружалаца погребних професионалних услуга.

Трошковима сахране најдетаљније се бавио Улпијан, који их, надовезујући се на ставове Лабедона, дели у две категорије – нужне и пригодне. Нужни су такви да без њих нема ни сахране; пригодни пак су такви да директно зависе од угледа, статуса и богатства покојника, те се као крајње субјективна категорија, њихово одмеравање вршило од лица до лица. Стиче се утисак да су други правници, пре свега Мацер, имали тенденцију да прошире категорију нужних трошкова, али нам не делује да је то заживело у пракси.

Када говоримо о другом аспекту погребних трошкова, тачније њиховој надокнади, посебно се истицала фигура претора који је привремено администрирао заоставштином, вршио њену процену и старао се да трошкови сахране буду подмирени. Тек након тога, заоставштина се додељивала наследницима.

Трошкови сахране су се доминантно подмиривали из заоставштине, што ће рећи, посредно су их сносила лица која као универзални (сингуларни) сукцесори ступају у имовинско-правне односе покојника. Круг лица

---

⁷⁵ *Ibid.*

која имају обавезу сахране покојника, али и накнаде трошкова сахране, по *ius pontificale*, били су: наследници, легатарни, узукапијент, поверилац и дужник *de cuiusa*; а по *ius civile*: тестаментарни наследници, законски наследници, когнати, *bonorum possessor*, патрон који од претора затражи *bonorum possessio*, као и лице које сахрани покојника пре прихвата наслеђа. Све категорије лица, било по *ius civile*, било по *ius pontificale*, наведене су супсидијарно.

Од правила постоје изузеци: 1) одређене категорије лица сахрањивале су покојника, а да нису сносиле трошкове сахране: пре свега професионални погребници, затим мандатар, пријатељ покојника или треће лице; 2) ако је тестатор оставио легат, али не и средства за своју сахрану, трошкови су се намиривали из легата.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

- Arnautoglou, I. N., „Roman Law and Collegia in Asia Minor“, *Revue internationale des droits de l'antiquité* no. 49/2002, Paris 2002.
- Bendlin, A., „Associations, Funerals, Sociality, and Roman Law: The Collegium of Diana and Antinous in Lanuvium (CIL 14.2112) Reconsidered“, *Aposteldekret und antikes Vereinswesen*, Tübingen 2011.
- Berger, A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953.
- Bodel, J., „Dealing with the Dead: Undertakers, Executioners and Potter's Fields in Ancient Rome“, *Death and Disease in Ancient City* (ed. V. M. Hope, E. Marshall), London & New York 2000.
- Bodel, J., „Graveyards and Groves: A Study of the Lex Lucerina“, *American Journal of Ancient History* Vol. 11, Cambridge, Mass. 1994.
- Buckland, W. W., *A Text-Book of Roman Law From Augustus to Justinian*, Cambridge 1921.
- Вотсон, А., *Правни ѿрансїланїи. Присїуйї уїоредном ѿраву*, Београд 2010.
- Graham, E. J., *Death, Disposal and the Destitute: The Burial of the Urban Poor in Italy in the Late Republic and Early Empire*, Ph.D. dissertation, Sheffield 2004.
- Graham, E.-J., „Discarding the Destitute: Ancient and Modern Attitudes Towards Burial Practices and Memory Preservation Amongst the Lower Classes of Rome“, *TRAC 2005: Proceedings of the Fifteenth Annual Theoretical Roman Archaeology Conference* (ed. B. Croxford, H. Goodchild, J. Lucas, N. Ray), Oxford 2006.
- Degrassi, A., „Nerva funeraticum plebi urbanae instituit“, *Scritti vari di antichità I*, Roma 1962.
- Du Plessis, P. J., Ando, C., Tuori, K., *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford 2016.
- Du Plessis, P. J., *Borkowski's Textbook on Roman Law*, Oxford 2020.
- Jones, Duncan., „An Epigraphic Survey of Costs in Roman Italy“, *Papers of the British School at Rome* Vol. 33 (1965), London 1965.
- Iustinianus, *Digesta*.

- Lanciani, R., *Ancient Rome in the Light of Recent Discoveries*, Boston New York 1890.
- Lanciani, R., *Pagan and Christian Rome*, Boston New York 1893.
- Lindsay, H., „Death-pollution and funerals in the City of Rome“, *Death and Disease in Ancient City* (ed. V. M. Hope, E. Marshall), London & New York 2000.
- Mommsen, T., *Chronica Minora* 1, Berlin 1892.
- Morris, I., *Death-ritual and Social Structure in Classical Antiquity*, Cambridge 1992.
- Osiek, A., „Roman and Christian Burial Practices and the Patronage of Women“, *Commemorating the Dead. Texts and Artifacts in Context. Studies of Roman, Jewish, and Christian Burials*. (ed. L. Brink, O. P. D. Green), Berlin 2008.
- Patterson, J. R., „The Collegia and the Transformation of the Towns of Italy in the Second Century AD“, *L'Italie d'Auguste à Dioclétien. Actes du colloque international de Rome (25-28 mars 1992) Rome: École Française de Rome*, Rome 1994.
- Patterson, J. R., „On the Margins of the City of Rome“, *Death and Disease in Ancient City* (ed. V. M. Hope, E. Marshall), London & New York 2000.
- Paulus, I., *Sententiae* (priredio i preveo A. Romac), Zagreb 1989.
- Retief, F. P., Cilliers, L., „Burial Customs and the Pollution of Death in Ancient Rome: Procedures and Paradoxes“, *Acta Theologica Supplementum* 7 Vol. 26 No. 2, Bloemfontein 2006.
- Romac, A., *Rječnik rimskog prava*, Zagreb 1983.
- Romac, A., *Ulpijan. Knjiga regula*, Zagreb 1987.
- Saller, R. P., Shaw, B. D., „Tombstones and Roman Family Relations in the Principate: Civilians, Soldiers and Slaves“, *Journal of Roman Studies* Vol. LXXIV 1984.
- Smith, W., *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, Boston 1859.
- Станојловић, В., „Настанак *actio funeraria*“, приступни рад, Београд 2022.
- Тацит, К., *Анали*, Београд 1970.
- Транквил, Г. С., *Живој и нарави дванаесї римских царева*, Београд 2019.
- Theodosius, *Codex Theodosianus*.
- Thomas, Ph. J., „The Actio Funeraria“, *Ex Iusta Causa Traditum. Essays in Honour of Eric Pool* 2005 (11-1), *Fundamina editio specialis*, Pretoria 2005.
- Frier, B. W., McGinn, T.A.J., *A Casebook on Roman Family Law*, New York 2004.
- Harries, J., „Roman Law Codes and the Roman Legal Tradition“, *Edinburgh Studies in Law* Vol. 3, *Beyond Dogmatics – Law and Society in the Roman World* (ed. J. W. Cairns, P. J. du Plessis), Edinburgh 2007.
- Higgins, J., „Horace Satires 1.8: A Blast from the Past“, *New England Classical Journal*, 44/3/8-2017.
- Honoré, T., *Ulpian. Pioneer of Human Rights (second edition)*, Oxford 2002.
- Hope, V. M., *Roman Death – The Dying and the Dead in Ancient Rome*, London 2009.
- Hope, V. M., „Contempt and Respect. The Treatment of the Corpse in Ancient Rome“, *Death and Disease in Ancient City* (ed. V. M. Hope, E. Marshall), London & New York 2000.
- Cicero, M. T., *De Legibus*.
- Cloete, N., „Some Remarks on the Nature of and Liability for Funeral Expenses in Roman Law“, *Journal for Juridical Science* Vol. 14 No. 2, Bloemfontein 1989.

Vukašin N. Stanojlović
University of Belgrade
Faculty of Law Belgrade
vukasin.stanojlovic@ius.bg.ac.rs
ORCID ID: 0000-0001-9834-161X

Reimbursement of Funeral Costs in Roman Law

Abstract: *The sacred and moral duty of family members, primarily heirs, was to bury the deceased. The funeral ceremony and the size of the funeral monument reflected the social status of the decedent; nonetheless the funeral itself had a dual role – to ensure a peaceful transition of the soul into eternity and to provide peace for the descendants. Reading the legal texts, it could easily be seen that the issue of funeral costs was at the high level of importance for the offspring. In addition, we can assert that the Roman legislators, lawyers and priests were particular aware of its importance. In this regard, the praetor issued the Edictum de sumptibus funerum, establishing the actio funeraria, in order to determine who and under what conditions acquires the right of reimbursement of funeral costs, but also to ensure that no one is buried at someone else's expense. The aim of this paper is to answer the questions who had the liability and responsibility to organize the funeral and bear its costs, when and under what conditions could the organizer sue for the incurred expense and what was considered as the funeral cost.*

Results indicate the following. The grandeur of the funeral and the amount of funeral expenses depended on the social status and wealth of the deceased. The costs of the funeral were divided into necessary, which cover expenses in the name of activities without funeral could not take place and convenient, which depend on the reputation of the defunctus. Although there have been attempts to expand Ulpian's classification into necessary and convenient expenses, this does not seem to have been the case at the outset. Funeral expenses were mostly – with a few exceptions, covered from the inheritance, and the obligation to reimburse the costs incurred was most often borne by the persons burying the deceased. From Cicero's and Ulpian's texts, we learn which persons were obliged to bury the deceased, i.e. cover funeral expenses. It is important to note that research shows that from the moment of death until the costs are paid, the inheritance is in the regime of hereditas iacens, and that it is administered by the praetor to ensure that no one is buried at someone else's expense.

The paper uses linguistic, historical and systematic interpretation of passages D.11.7.12.4–6, D.11.7.13, D.11.7.14.3,4,6 and 10, D.11.7.21, Cic. Leg. 2.48–49, as well as historical method.

Keywords: *Death in Ancient Rome. – Roman Funeral. – Funeral Costs. – Cicero. – Ulpianus.*

Датум пријема рада: 04.11.2022.

Датум достављања коначне верзије рада: 04.11.2022.

Датум прихватања рада: 13.12.2022.